

Professio mensoria. Rzymskie korzenie zawodu geodety

Professio mensoria. Roman roots of the surveyor's profession

Prof. zw. dr hab. Bronisław Sitek

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie

bronislaw.sitek@gmail.com

Abstrakt

Jednym z najstarszych zawodów jest *mensor*, nazywany w późniejszym czasie *agrimensor*. Był to geodeta posiadający wiedzę z zakresu matematyki, geologii i dokonywania pomiarów. Ze względu na posiadane wykształcenie był on zaliczany do elity społecznej, w szczególności na prowincji w czasach starożytnych. *Agrimensores* mogli być urzędnikami cywilnym w armii bądź też działać na rzecz zarządców miast. Ich zadaniem było rozmieszczenie obozów wojskowych lub zakładanych miast, w tym budowanych dróg. Mogli sprawować także swoje funkcje jako niezależni specjaliści. Według zachowanych źródeł, podlegali oni wielu prawom i standardom etycznym. Postać antycznego *agrimensores* może być przedstawiana jako prototyp dzisiejszego zawodu geodety.

Słowa kluczowe: *prawo rzymskie, agrimensor, geodeta, najstarsze zawody, etyka zawodowa, edukacja geodetów.*

Abstract

One of the oldest professions is mensor which later was termed as agrimensor. He was a surveyor with mathematical, geological and measure knowledge. Because of his education he was included in the social elite, especially in the province in ancient times. Agrimensores could be civil servants in the army or civil servant to the cities' managers. Their task was laying out military camps whether the foundation of the city, including the laying out of streets. They could also perform their profession as independent professionals. According to the surviving sources, it seems that they had to comply with certain laws and ethical standards. Then this figure can be ascribed to a professional prototype of today's surveyor

Key words: *Roman law, agrimensor, surveyor, the oldest professions, professional ethics, surveyors education.*

Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przybliżenie zadań i pozycji zawodowej oraz społecznej jednego z najstarszych znanych do dzisiaj zawodów, określanego łacińskim

terminem *agrimensor* - mierniczy, który w dosłownym tłumaczeniu na język polski oznacza specjalistę od dokonywania pomiarów gruntów, budynków, ale również zboża. *Agrimensores*, początkowo określani byli jako *finitores* (Cic. *de leg. agr.* 2.13.34.), a dopiero z czasem *mensores*, *metatores*, a w końcu *agrimensores*. Starożytny mierniczy jest pierwowzorem dzisiejszego geodety.

Ślady działalności tej grupy zawodowej odnajduje się już starożytnym Egipcie czy Mezopotamii (Ellickson, Dia Thorland, 1995, s. 321). Wiedza na temat sposobów dokonywania pomiarów gruntów, wytyczania dróg czy zakładania miast z bliskiego Wschodu dotarła do Rzymu przez Grecję (Lewis, 2001, s. 13-14). Celem tego opracowania jest ukazanie podstawowych źródeł poznania zawodu mierniczego, kwalifikacji zawodowych i moralnych, zakresu jego kompetencji, pozycji społecznej i zawodowej oraz tajników konkretnych działań przez niego podejmowanych w odniesieniu do współczesnego zawodu geodety.

W perspektywie prawno-porównawczej, a także funkcjonalnej, mówiąc o podobieństwie antycznego zawodu *agrimensores* do współczesnego zawodu geodety, trzeba być świadomym złożoności tej problematyki. Na pierwszym miejscu bowiem należy stwierdzić, że nie można jednoznacznie mówić o tożsamości obu zawodów, lecz jedynie o daleko idącym podobieństwie. Ważniejszą kwestią, stosunkowo akcydentalnie poruszaną w literaturze romanistycznej, jest odpowiedzialność *agrimensores* w odniesieniu do odpowiedzialności geodety w prawie współczesnym (Beul, 1998; Albertario, 1943, s. 27-35). Kwestia ta jednak została przedstawiona w innym opracowaniu (Sitek, 2014).

Problematyka związana z funkcjonowaniem i organizacją *agrimensores* czy *mensores* w antycznym Rzymie była dość częstym przedmiotem opracowań romanistycznych w literaturze romanistycznej, począwszy od końca XIX w. Do najważniejszych opracowań w tym zakresie należy zaliczyć dzieła takich autorów, jak: M. Webera (Weber 1891, s. 284), B. Burgi (Burgi 1968, s. 430), G. Vivenza (Vivenza 1994, s. 163), i wielu innych (Blume 1967; Brodersen 1991; Chouquer 2001; Dilke 1992; Dilke 1971; Gonzalès i Guillaumin 2006; Museros y Rovira 1877; de Tissot 1879). Są również opracowania zbiorowe, będące owocem konferencji poświęconych temu antycznemu zawodowi (Canso, A. Gonzales, J-Y. Guillaumin 2005 ; O. Behrends, L. Capogrossi Colognesi 1992). Wśród polskich romanistów kwestią *agrimensores* zajęła się A. Pikulska-Robaszkiewicz (Pikulska-Robaszkiewicz 2006 i 2004), który w tym obszarze opublikowała kilka krótkich opracowań oraz jedną monografię (Pikulska-Robaszkiewicz 1993).

Źródła poznania wiedzy o rzymskich agrimensorach

Jednym z najcenniejszych źródeł poznania organizacji i funkcjonowania świata antycznego jest *Corpus Agrimensorum Romanorum*, zbiór tekstów pozaprawnych, powstałych zasadniczo w okresie I i II w. po Chr. Niektóre jednak z nich powstały w okresie późniejszym, nawet w IV w. Dokumenty zebrane w *Corpus Agrimensorum Romanorum* mają charakter dokumentacji zawodowej, na podstawie której można określić znaczenie i treść takich pojęć, jak: grunty, technika pomiaru gruntów, zasady posadowienia nowych miast (kolonii). Zebrane w *Corpus* materiały zachowały od zapomnienia działalność antycznego mierniczego w starożytnym Rzymie.

Grupa autorów znanych i nieznanych fragmentów zachowanych w zbiorze *Corpus Agrimensorum Romanorum* określana jest mianem *Gromatici veteres*. Do nich zalicza się: Frontoniusa, Balbusa, Hyginusa, Aggenusa Urbicusa i Siculusa Flaccusa.

Ponadto, do *Corpus Agrimensorum Romanorum Romanorum* zalicza się również zbiór dokumentów określanych mianem *Libri Coloniarum* lub też *Libri Regionum*. Księga ta jest podzielona na kolonie i municypia oraz na terytorium Italii południowo-środkowej. Księga ta powstała w II w. po Chr. Jako że zawierała wiele cennych danych dotyczących położenia nieruchomości, to korzystano z niej, podobnie jak z dzisiejszych ksiąg wieczystych, aż do XII w. włącznie (Toneatto 1994-1995, s. 11-12).

Z czasem teksty zawarte w *Corpus Agrimensorum Romanorum* były korygowane i uzupełniane, zwłaszcza w okresie od VII do VIII w., z uwzględnieniem zachodzących zmian klimatycznych i historycznych, a także politycznych, społecznych i religijnych. W wielu tekstach zmiany były dokonywane pod wpływem doktryny chrześcijańskiej, zwłaszcza w odniesieniu do miejsc kultu świętych oraz tych, które były przeznaczone na ekspozycję relikwii krzyża świętego w miastach.

Pisma *Gromatici veteres* zachowały się na 12 pergaminach, które wymagały bardzo krytycznego podejścia. Taka potrzeba najbardziej uwidoczniła się przy pismach Hyginusa. Autor ten w przeszłości niesłusznie był utożsamiany z Hyginusem, wyzwoleniec Oktawiana Augusta, który pochodził z Aleksandrii lub Hiszpanii. Wprawdzie napisał on takie dzieła jak *De familiis Troiani* i *De origine et situ urbium Italicorum*, nie był on jednak autorem innych dzieł, które jemu z czasem przypisywano, zwłaszcza dotyczących mierniczych. Można zatem przyjąć tezę, że musiał być inny autor lub nawet kilku posługujących się tym imieniem. W literaturze historycznej używa się takich określeń jak *Hyginus mensor*, *Hyginus Gromaticus* czy *Pseudo-Hyginus*, a których tożsamość pozostała do dzisiaj dość tajemnicza.

W piśmiennictwie przyjmuje się, że *Hyginus mensor* napisał takie dzieła, jak: *De limitibus* (zachowały się tylko fragmenty), *De condicionibus agrorum* (brakuje części początkowej) i *De generibus controversiarum*, zostały napisane przez trzech różnych autorów pod koniec I i w II w. po Chr. *Hyginus Gromaticus* napisał dzieła takie, jak: *Constitutio* lub *De limitibus constituendis*. Zaś *Pseudo-Hyginus* napisał *Liber de metatione castrorum* lub *De munitioibus castrorum* (Del Lungo 2004, s. 190).

Najwcześniejszym znanym i historycznie pewnym rzymskim geodetą czy mierniczym (*gromaticus*, a od czasów chrześcijańskich *agrimensor*) był *Frontonius*, który napisał dzieło pt. *De agrorum qualitate*. W wiekach późniejszych dzieło to zostało skomentowane przez *Aggenusa Urbicusa*, chrześcijańskiego pisarza i zarazem specjalistę od prac inżynieryjnych. Nie jest znany dokładny okres jego życia, ale przyjmuje się, że żył w II połowie IV w. po Chr. (Niebuhr, Smith, Schmitz 1830). *Aggenus Urbicus* napisał komentarz do dzieła *Frontoniusa* pt. *Inc. Augeni Verbici De controversiis agrorum*. Przy czym pierwsze dwie księgi w piśmiennictwie przypisuje się samemu *Frontoniuszowi* i noszą one nazwę *Explicit commentum de agrorum qualitate. Incip. De controvrsiis*.

Z kolei za panowania *Trajana*, żył *Balbus*. Najprawdopodobniej był to *Quintus Iulianus Balbus*, konsul z 85 i 129 r. (Del Lungo, 2004, s. 189), który wcześniej towarzyszył *Dacjanowi* w jego wyprawach wojennych, podczas których zdobył doświadczenie inżynieryjne i techniczne. W konsekwencji zdobytych doświadczeń napisał dzieło zatytułowane *Expositio et ratio omnium formarum or mensurarum*, poświęcone geometrii związanej z podziałem gruntów. Najprawdopodobniej był on z pochodzenia Grekiem. Dzieło to dedykował *Celsusowi*, bliżej nieznaney osobie, ale różnej od znanego prawnika rzymskiego, żyjącego w II w. n.e. Po *Trajanie* żył następny znany i piszący geodeta o imieniu *Siculus Flaccus*, który napisał dzieło pt. *De condicionibus agrorum, extant*. W literaturze nie jest jednoznaczne, czy dzieło pod tytułem *Casae litterarum* jest autorstwa *Boetiusa*, czy nie jest to raczej dzieło pewnego *Innocentego* z przełomu IV i V w.

W XIX w. prace *Gromatici veteres* zostały zebrane w jedno dzieło i kilkakrotnie krytycznie opracowane. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują opracowania takich autorów, jak: *F. Blume*, *K. Lachmann*, *A. Rudorff*, *Schriftenden römischen Feldmesser*, t. I Berlin 1848 oraz t. II Berlin 1952; *G.B. Niebuhr*, *Roman History*, Appendix II; *M. Cantor*, *Die römischen Agrimensoren und ihre Stellung in der Geschichte der Feldmesskunst, eine historisch-mathematische Untersuchung*, Leipzig 1875; *P. De Tissot*, *Étude historique et juridique sur la condition des agrimensores dans l'ancienne Rome*, dysertacja doktorska 1879; *G. Rossi*, *Groma e squadra ovvero storia dell'agrimensura italiana: dai tempi antichi al secolo XVII*, Turin, 1877.

Do współczesnych wydań krytycznych dzieł *Gromatici veteres* należy zaliczyć: J.-Y. Guillaumin, *Les arpenteurs romains*, t. I, *Hygin le Gromaticus*, Frontonin, Paris 2005; S. Del Lungo, *La pratica agrimensoria nella tarda antichità e nell'alto medioevo*, Spoleto 2004.

Pozycja społeczna *agrimensores*

Posiadana wiedza od najdawniejszych czasów wyznaczała silną pozycję społeczną i zawodową określonych zawodów, np. kapłanów w Egipcie czy w starożytnym Rzymie aż do III w. p.n.e. Z czasem pojawiły się inne zawody zdobywające coraz silniejszą pozycję w społeczeństwie dzięki zdobytej wiedzy, np. oratorzy czy prawnicy. Do nich należy zaliczyć m.in. zawód mierniczego.

Ulp. l. 24 ad ed. (D. 11.6.1 pr.): *Adversus mensorem agrorum praetor in factum actionem proposuit. A quo falli nos non oportet: nam interest nostra, ne fallamur in modi renuntiatione, si forte vel de finibus contentio sit vel emptor scire velit vel venditor, cuius modi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres inter talem personam locationem et conductionem esse, sed magis operam beneficium loco praeberi et id quod datur ei, ad remunerandum dari et inde honorarium appellari: si autem ex locato conducto fuerit actum, dicendum erit nec tenere intentionem.*

Według Ulpiana zawód *agrimensora* cieszył się dużym uznaniem społecznym, nie tylko z racji powagi usług przez niego świadczonych, ale posiadanej, jak na owe czasy, niezwyklej wiedzy matematycznej, geometrycznej, prawnej, geodezyjnej, kartograficznej i technicznej. *Agrimensor* był zaliczany do kategorii biegłych - *peritus*, porównywalnie z prawnikami. *Hyginus Gromaticus* określał *agrimensores* jako *perito mensori, optimi mensores* (Hygin, *Gromaticus* 2,11).

Agrimensores cieszyli się dużym zaufaniem społecznym, a wykonywany przez nich zwód określano jako *ars geometrica*. Wyznacznikiem ich wysokiej pozycji społecznej było przyznanie im tytułu *spectabilis* czy *vir clarissimus* (Del Lungo 2004, s. 375). Podobne przymioty, a tym samym i pozycję społeczną mieli przedstawiciele innych znanych wówczas zawodów, a nawet urzędnicy, jak np. *curatores* (Peachin 1996, s. 33-48). Współcześnie geodetom nie przysługują żadne tytuły czy też przywileje. I chociaż badania socjologiczne nie wykazują zawodu geodety jako zawodu zaufania społecznego (Ranking zawodów), to jednak rosnąca liczba kandydatów na geodezję ciągle wzrasta, co wskazywałoby na rosnący szacunek społeczny do tego zawodu, przynajmniej wśród młodego pokolenia. Nieobecność geodety w rankingach zawodów zaufania społecznego należy tłumaczyć brakiem szerszej wiedzy społeczeństwa o tym zawodzie.

Agrimensor, wykorzystując swoją wiedzę i doświadczenie, zobowiązany był do przeprowadzenia pomiarów zgodnie ze sztuką, tak aby nie powstała szkoda na majątku zleceniodawcy. Według Ulpiana przy usługach świadczonych przez mierniczego interesem zleceniodawcy było to, aby nie doznał on szkody w skutek oszustwa (*falla*) czy dokonania niewłaściwego pomiaru wynikającego np. z braku wiedzy: ... *nam interest nostra, ne fallamur in modi renuntiatione*. Obok wiedzy i doświadczenia mierniczy musieli posiadać również odpowiednie dla swojego zawodu wartości etyczne, zwłaszcza rzetelność, dokładność, obiektywizm (Muñoz Román 1999).

W przypadku geodety oprócz konieczności posiadania odpowiedniej wiedzy i doświadczenia, nie bez znaczenia są kwalifikacje moralne. W art. 44 ust. 1 pkt 4) ustawa z dnia 17 maja 1989 r. prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz. U. z 2005, nr 240, poz. 2027) (dalej: u.p.g.k.) ustawodawca polski akcentuje wyraźnie konieczność posiadania przez kandydata do wykonywania zawodu geodety nienagannej opinii zawodowej. Inaczej mówiąc, geodeta musi to być osoba znana w środowisku zawodowym z rzetelności i uczciwości, a dotychczasowy przebieg jej pracy nie może budzić sprzeciwów. Taki wniosek należy również wyciągnąć po lekturze art. 43 ust. 3 u.p.g.k., w którym postanowiono, że geodeta winien wykonywać swoje zadania z należytą starannością, zgodnie z zasadami wiedzy technicznej i obowiązującymi przepisami prawa.

Pozycja zawodowa *agrminesores*

Agrimensores byli urzędnikami niezwykle ważnymi dla funkcjonowania administracji rzymskiej, jednak ich rola ograniczała się głównie do wspomagania *magistratus* cywilnych i wojskowych w realizacji przedsięwzięć o charakterze inżynierskim. Za Augusta utworzono korpus urzędników odpowiedzialnych za wznoszenie budowli publicznych (*opera publica*). Byli to m.in. prokuratorzy i mierniczy wywodzący się wówczas najczęściej z wyzwolenców. Tworzyli własne korporacje zawodowe, niezależne od innej grupy urzędników zaliczanych do *curatores operarum publicum*, którzy odpowiadali za określony przez cesarza wycinek polityki czy administracji publicznej (Hirschfeld 1905, s. 266-7; Del Lungo 2004, s. 72 n.).

W Polsce istnieje Polskie Towarzystwo Geodezyjne (PTG), do którego przynależność geodetów jest fakultatywna. Od kilku lat podejmowane są starania o powołanie do życia samorządu zawodowego geodetów i uchwalenia stosownej w tym zakresie ustawy. Zarząd PTG jest jednak przeciwny tej inicjatywie, pomimo że w § 6 statutu Stowarzyszenia zostało zapisane jako jedno z zadań: *Podejmowanie, rozwijanie oraz propagowanie inicjatyw, postaw i działań sprzyjających rozwijaniu zawodu geodety, a w szczególności działań na rzecz przyjęcia i uchwalenia przez Sejm RP ustawy o samorządzie zawodowym geodetów* (Statut Polskiego Towarzystwa Geodezyjnego). W okresie deregulacji zawodów należy przyjąć

założenie, że nie dojdzie do utworzenia samorządu zawodowego geodetów. Ponadto od 1919 r. istnieje Stowarzyszenie Geodetów Polskich.

Brak samorządu zawodowego geodetów jest wypełniony utworzeniem urzędu centralnego tj. Głównego Geodety Kraju, zadaniem którego jest m.in. potwierdzenie kwalifikacji do wykonywania zawodu geodety. Wokół niego zbudowany jest system geodetów wojewódzkich, powiatowych i gminnych, tworząc tym samym krajową Służbę Geodezji i Kartografii.

W ramach korporacji *agrimensores* prowadzili szkolenie nowych adeptów do zawodu mierniczego (C. 8.10.12.5-6). Wymóg ten wynikał z faktu, że tylko osoby przygotowane merytorycznie mogły wykonywać zawód mierniczego. Wykonywanie zawodu bez posiadania odpowiednich kwalifikacji było nadużyciem i podlegało surowym karom (C. 2.7.11.2). *Agrimensor* winien działać zgodnie z przepisami prawa oraz sztuką zawodową. W swoim działaniu winien uwzględniać jednocześnie interes publiczny i prywatny. Mierniczy, który naruszał te zasady, był traktowany podobnie jak sprawca niszczenia znaków granicznych. Narazali się nie tylko na kary przewidziane ustawami, ale również na sankcje religijne w postaci złorzeczenia. O szczegółowych powinnościach *mensora* oraz o skutkach ewentualnych nadużyć jest mowa w pismach prawników rzymskich zachowanych w D. 11.6.1-7.

Adepci sztuki wykonywania pomiarów byli szkoleni w szkołach, ale przede wszystkim wiedzę zdobywali poprzez praktykowanie u znanych i doświadczonych miernicznych. Szkoły przygotowujące do zawodu *agrimensores* znajdowały się w Rzymie, Konstantynopolu i w innych większych ośrodkach antycznego Rzymu (Brugi 1968, s. 2-3).

Zawód *agrimensores* był zaliczany do zawodów wolnych, stąd też w okresie republikańskim rodziło się wiele wątpliwości co do sposobu i wielkości wynagrodzenia ich za wykonywane usługi. Praca wykonywana przez *agrimensores* była zaliczana do *artes liberales*, podobnie jak zawód adwokata, filozofa, oratora, architekta czy profesora (Martin 1989, s. 49). Z przedstawicielami tych zawodów można było raczej zawrzeć rodzaj nieodpłatnego zlecenia na korzyść osoby drugiej, realizowanego nieodpłatnie (*honor renumerandi gratia*) (Knütel 1983, s. 429-430).

Ulp. 8 de omnibus trib. (D. 50.13.1 pr.): *Praeses provinciae de mercedibus ius dicere solet, sed praeceptoribus tantum studiorum liberalium. Liberalia autem studia accipimus, quae Graeci eleuveria appellant: rhetores continebuntur, grammatici, geometrae.*

W okresie późniejszym, począwszy od końca epoki klasycznej, *agrimensores* byli wynagradzani, co nie budziło już żadnych wątpliwości. Podobnie było w przypadku retorów czy adwokatów.

Ulp. l. 8 *de omnibus tribunalibus* (D. 50.13.1 pr.): *Praeses provinciae de mercedibus ius dicere solet, sed praeceptoribus tantum studiorum liberalium. Liberalia autem studia accipimus, quae Graeci eleuveria appellant: rhetores continebuntur, grammatici, geometrae.*

Wysokość wynagrodzenia przedstawicieli zawodów wolnych, w tym *geometrae* była ustalana przez namiestnika (*praeses*) prowincji. *Ratio legis* takiego rozwiązania należy upatrywać w nadmiernym pobieraniu wynagrodzenia przez przedstawicieli zawodów wolnych. Podobnie było z profesorami retoryki (nauczycielami) i nauczycielami gramatykami. Dopiero wprowadzenie pewnego rodzaju stawek maksymalnych uregulowało ten rynek usług.

Działalność *mensores* była nadzorowana i kontrolowana przez organy państwowe. Według C.Th. 4.34.1 nadzór nad nimi sprawowali *magister officiorum* lub *primicerius mensorum*. Pomimo rozciągniętej nad ich działalnością kontroli *mensores* zachowywali daleko idącą swobodę w wykonywaniu swoich czynności zawodowych. Posiadali własne *tabularia*, czyli urzędy, czy też posługując się współczesną terminologią, można powiedzieć własne biura (Del Lungo 2004, s. 24-25).

W Polsce ustawodawca postanowił, że geodeci mogą pracować na podstawie umowy o pracę w urzędach publicznych jako urzędnicy, ale mogą też samodzielnie wykonywać prace geodezyjne i kartograficzne, pełnić funkcję rzeczoznawczy i biegłego sądowego, funkcję inspektora nadzoru w zakresie geodezji i kartografii czy dokonywać czynności technicznych związanych z rozgraniczeniem nieruchomości (art. 42 u.p.g.k.).

Działalność *agrimensores* wymagała autoryzacji ze strony państwa i była kontrolowana. *Agrimensor* prowadził swoją działalność *ex auctoritate* lub *iussu imperatoris*. Dopiero posiadanie takiego upoważnienia otwierało drogę do prowadzenia aktywności zawodowej pojedynczego mierniczego (PsAgen. 30). Dokumenty wytwarzane przez mierniczego były sygnowane imieniem konkretnego mierniczego oraz cesarza, od którego otrzymał uprawnienie do wykonywania zawodu, np. *Vitalius et Arcadius auctores* czy *Gaius et Theodosius auctores*. Sygnowane w taki sposób dawały bezpieczeństwo i domniemanie prawdziwości zawartych tam danych. Był to swoisty imprimatur do kopiowania dokumentów urzędowych. Dokumenty wytwarzane przez miernicznych były archiwizowane. Zatem można powiedzieć, że *agrimensores* wydawali dokumenty o charakterze oficjalnym, czyli urzędowym (Dilke, Tadei, Dall'Aglio 1979, s. 107).

Wykonywanie zadań przez geodetów wymaga posiadania potwierdzonych uprawnień zawodowych, które nadaje Główny Geodeta Kraju na podstawie przeprowadzanego postępowania kwalifikacyjnego. Do takiego postępowania mogą zgłosić się osoby, które posiadają wykształcenie wyższe lub średnie geodezyjne, 3 letnią praktykę zawodową oraz znajomość przepisów w dziedzinie geodezji i kartografii. Na podstawie art. 4 ustawy z 13 sierpnia 2013 r. o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów (Dz. U. z 2013 r. poz. 829) ustawodawca dopuszcza do wykonywania zawodu nie tylko osoby, które ukończyły studia geodezyjne, ale również pokrewne i posiadają odpowiednią praktykę.

Zakres przedmiotowy zadań powierzany agrimensores

Mierniczy działali zarówno w Rzymie, jak i na prowincji. W okresie republikańskim *agrimensores* zajmowali się wyznaczaniem granic działek oraz rozstrzyganiem sporów z tym związanych (Plaut., *Poen. Prol.* V. 49. Brugi 1968, s. 1-2.). Z czasem doszły im inne zadania, w szczególności wytyczanie wszelkich granic (*limitatio*), posadowienie miast (kolonii), wytyczanie biegu ulic, akweduktów, rowów melioracyjnych, mostów itp. Najważniejsze jednak zadania, jakie wykonywali to: posadowienie miast (kolonii), dział gruntów (*quaestiones finales*) i sprawowanie funkcji biegłego sądowego w procesach toczonych na podstawie *actio finium regundorum*.

W przypadku tworzenia nowej kolonii *agrimensores* towarzyszyli *III viri coloniae deducendae agroque dividundo* urzędnikom, którym na podstawie ustawy municypalnej powierzano przeprowadzenie wszystkich czynności formalnych i faktycznych związanych z założeniem nowego miasta (Sitek 2011, s. 265). Urzędnikom tym przydzielano do pomocy m.in. *scribae* (pisarzy), biegłego w pisaniu i rachunkach oraz właśnie *agrimensores* (W okresie końca republiki *III viri* byli powoływani na okres 3-4 lat przez zgromadzenia trybusowe na podstawie udzielenia im *lex curiata*. Willems, 1910, s. 354). W okresie poklasycznym, czyli po 235 r. n.e. mierniczy pracowali również w *scrinium sacrorum libellorum*, a więc w kancelarii cesarskiej (C. 12.59.10).

Mierniczy wykonywali prace nie tylko w ramach pełnionego urzędu, ale także na własny rachunek. Z kolei współcześnie geodeci mogą pracować na własny rachunek albo też zakładać biura geodezyjne, w ramach których wykonują zlecenia osób fizycznych i prawnych, w tym publicznych, np. gmin.

Podstawowym zadaniem *agrimensores* było przeprowadzenie podziału ziemi. Do tego potrzebowali teoretycznej wiedzy matematycznej, ale przede wszystkim technicznej w zakresie przeprowadzenia czynności pomiarowych przy wykorzystaniu stosownych do tego

urządzeń. Jako że podziały ziemi przeprowadzano z udziałem augurów, mierniczy musieli posiadać również wiedzę religijną. Ponadto *agrimensores* zajmowali się wytyczaniem obszarów leśnych, terenów do wydobywania kamienia budowlanego (kopalnie), bagien oraz terenów opuszczonych (Flacc. *De cond. Agr.* s. 162; Hygin. *De cond. Agr.* s. 117). Plan podziału ziemi był zazwyczaj zamieszczany na tablicach z brązu w dwóch kopiach, jedna była zachowywana w archiwum miasta, druga zaś znajdowała się w archiwum w Rzymie.

Agrimensores byli nie tylko mierniczymi, działającymi na zlecenie *magistratus* przy okazji budowy miasta, obozu wojskowego, wytyczaniu dróg, ale także jako biegli sędziwi. Występując w sądzie, musieli posiadać wiedzę specjalistyczną, właściwą dla osób mających odpowiednie umiejętności zawodowe, zdobyte poprzez naukę i praktykę. Z kolei wiedzy tej nie musieli posiadać sędziowie czy strony toczące spór graniczny.

Opinia biegłego była dopuszczalna nie tylko w sporach granicznych - *in iudicium finium regundorum*, ale również gdy spór graniczny toczył się między wieloma właścicielami niebędącymi współnikami w spółce [Paul. 23 *ad. ed.* (D. 10.1.4.8)]. Mierniczy mógł być powołany jako biegły w sprawie, gdy użytkownik gruntu chciał nabyć własność w skutek uprawnień do gruntu wpływających z hipoteki ustanowionej na jego korzyść [D. 10.1.4.9 (Paul. 23 *ad. ed.*)].

Ulp. 6 opin. (D. 10.1.8.1: *Ad officium de finibus cognoscentis pertinet mensores mittere et per eos dirimere ipsam finium quaestionem, ut aequum est, si ita res exigit, oculisque suis subiectis locis.*

W przytoczonym fragmencie Ulpian wskazał na zadania mierniczego jako biegłego sądowego. Podczas procesu, w którym występował jako biegły, winien nie tylko posiadać wiedzę ogólną, ale również precyzyjne informacje o danym kazusie. Stąd sędzia (*magistratus*) zobowiązany był do zlecenia mierniczemu dokonania oglądu rzeczy na miejscu. Dlatego w przytoczonym powyżej tekście został użyty zwrot - *oculisque suis subiectis locis*. W przypadku specjalisty nie chodziło jednak o ogląd ogólny rzeczy, lecz o dokonanie czynności niezbędnych do skonfrontowania stanu faktycznego i prawnego zgodnie z zasadami słuszności - *ut aequum est*.

Procedura stosowana w sprawach granicznych oparta była na zasadach procesu cywilnego. Strony wszczynały postępowanie sądowe poprzez wniesienie powództwa - *actio finium regundorum* (Del Lungo 2004, s. 72). Sędzia na podstawie opinii mierniczego wydawał wyrok, ale nie był nią bezwzględnie związany. Zasadniczo przegrywał ten, kto negował opinię mierniczego. Oznacza to, że jego opinia posiadała bardzo mocne znaczenie dla procesu.

Kwestię uprawnień i kwalifikacji geodetów w Polsce reguluje ustawa z dnia 17 maja 1989 r. prawo geodezyjne i kartograficzne. Na podstawie art. 43 uprawnienia zawodowe geodety obejmują możliwość wykonywania takich czynności, jak:

- geodezyjne pomiary sytuacyjno-wysokościowe, realizacyjne i inwentaryzacyjne;
- rozgraniczenie i podział nieruchomości oraz sporządzenie dokumentacji dla celów prawnych;
- geodezyjne pomiary podstawowe,
- geodezyjna obsługa inwestycji,
- geodezyjne urządzenie terenów rolnych i leśnych,
- redakcja map;
- fotogrametria i teledetekcja.

Podobieństwa i różnice – wnioski końcowe

Dokonując porównania zawodu *agrimensores* do dzisiejszego geodety, należy odnieść się przede wszystkim do samej terminologii. Łaciński termin *agrimensor* oznacza mierniczego gruntów czy geometrę. Ze względu na samą czynność mierzenia pierwotnie stosowano termin *mensores*. Ze względu zapewne na fakt, że termin *mensores* był również stosowany do określenia specjalistów od innych pomiarów, np. ilości zboża (*mensores frumenti*) (C. 10.26.1; C.Th. 14.15.1), stąd dodano do tego wyrazu prefiks *agri-* pochodzący od łacińskiego terminu *ager* czyli grunt, ziemia. Połączenie prefiksu *ager-* ze słowem podstawowym *-mensor* dało w sumie termin *agrimensores*.

W przypadku polskiej nazwy *geodeta* mamy do czynienia z jego greckim pochodzeniem, a mianowicie składa się ono z greckiego słowa *geo* – ziemia i *daiso* – będę dzielił. W sumie termin *geodeta* oznacza osobę, która posiada wiedzę o tym, jak dzielić, w tym przypadku ziemię. Można zatem powiedzieć, że pomimo etymologicznych różnic funkcja obu terminów *agrimensor* i *geodeta* pozostaje ta sama, a mianowicie dokonywanie pomiaru gruntów.

Kolejnym elementem porównywalnym w obu przypadkach jest wymagana wiedza, doświadczenie i umiejętności w dokonywaniu pomiarów i obliczeń, niekiedy bardzo skomplikowanych. W celach szkoleniowych i dbałości o poziom usług w antycznym Rzymie tworzono korporacje zawodowe, które dbały o odpowiednią edukację adeptów zawodu mierniczego w szkołach znajdujących się w większych miastach Imperium.

W przypadku geodety ustawodawca wymaga, aby posiadał on odpowiednie wykształcenie i przeszedł proces kwalifikacji przeprowadzanej przez Głównego Geodetę Kraju. Jak na razie nie ma samorządu zawodowego geodety w Polsce.

Chociaż w obu przypadkach droga do wiedzy geodezyjnej była różna, to jednak efekt był ten sam, w postaci nie tylko wiedzy, ale również kontroli nad jej posiadaniem. W końcu porównać należy kompetencje obu instytucji. Kompetencje *agrimensori* były dość rozległe, m.in. dokonywanie pomiarów pod przebieg drogi, posadowienie miasta, usytuowanie obozu wojskowego, wytyczenie przebiegu granicy, zrobienie mapy na tablicach brązowych. Uprawnienia *agrimensores* i geodety obejmują możliwość rozstrzygnięcia sporów sąsiedzkich o przebieg granicy.

Daleko idące podobieństwo między obu instytucjami uwidacznia się również w tym, że w obu przypadkach praca wykonana była i jest opłacana. Z tą jednak różnicą, że w antycznym Rzymie kwestia zapłaty ostatecznie została rozstrzygnięta pod koniec okresu klasycznego prawa rzymskiego. Oba zawody były zawodami zaufania publicznego, a osoby wykonujące ten rodzaj pracy musiały wykazać się odpowiednią wiedzą i starannością. W przeciwnym razie mogły zostać pociągnięte do odpowiedzialności. Właśnie odpowiedzialność *agrimensores* w odniesieniu do geodetów dzisiaj będzie przedmiotem dalszej części niniejszej pracy.

Bibliografia / References

- Albertario, E. (1943). *Note critiche sul titolo del Digesto XI, 6: "si mentor falsum modum dixerit"*, SDHI nr 9.
- Behrends, O. Capogrossi Colognesi, L. (1992). *Die römische Feldmesskunst. Interdisziplinäre Beiträge zu ihrer Bedeutung für die Zivilisationsgeschichte Roms.*
- Beul, C.R. (1998). *Si mentor falsum modum dixerit: Untersuchungen zu D. 11,6, zu den Artes liberales und zum Dolus malus*, Darmstadt.
- Blume, F. (1967). *Agrimensores. Die Schriften der römischen Feldmesser.* Hildesheim.
- Brodersen, K. (1991). *Agrimensores. Die römische Landvermessung.* Begleitheft zur Ausstellung, 12. Juli bis 12. August 1991. wyd. 2. München.
- Brugi, B. (1968). *Le dottrine giuridiche degli Agrimensori Romani. Compare a quelle del Digesto*, Roma 1968.
- Canso, D. Gonzales, A. Guillaumin, J-Y. (2005). *Les vocabulaires techniques des arpenteurs romains*, Besançon.
- de Tissot, P. (1979). *Etude historique et juridique sur la condition des agrimensori dans l'ancienne Rome. Etude sur l'action en bornage* (Dr. fr.). Nancy.
- Del Lungo, S. (2004). *La pratica agrimensoria nella tarda antichità e nell'alto Medioevo*, Spoleto.
- Dilke, O.A.W. (1971). *The Roman land surveyors. An introduction to the Agrimensori.* Amsterdam 1992.
- Dilke, O.A.W. Tadei, G.C. Dall'Aglio, P. (1979). *Gli agrimensori di Roma antica: teoria e pratica delle divisione e dell'organizzazione del territorio nel mondo antico.* Edagricole, 1979.
- Ellickson, R.C. Dia Thorland Ch. (1995). *Ancient Land Law: Mesopotamia, Egypt, Israel, Chi.-Kent L. Rev.* nr 71.

- Gonzalès, A. Guillaumin, J-Y. (2006). *Autour des Libri coloniarum. Colonisation et colonies dans le monde Romain*. [w:] Actes du colloque international (Besançon, 16-18 octobre 2003). Besançon.
- Hirschfeld, O. (1905). *Die Kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian*, Berlin.
- Chouquer, G. (2001). *Des agrimensores romains aux Arpenteurs du XVIème siècle*. Catalogue de l'exposition organisée à l'occasion du 125e anniversaire de l'Union des Géomètres-Experts immobiliers de Bruxelles en la Chapelle Nassau de la Bibliothèque Royale de Belgique du 22 novembre au 21 décembre 2001. Bruxelles 2001;
- Knütel, R. (1983). *Haftung für Hilfspersonen im römischen Recht*, ZSS nr 100.
- Lewis, M.J.T. (2001). *Surveying instruments of Greece and Rome*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Martin, S. D. (1989). *The Roman Jurists and the Organization of Private Building in the Late Republic and Early Empire*, Bruxelles 1989.
- Muñoz Román, W. (1999). *Ética en la práctica profesional de la ingeniería. Aspectos filosóficos, históricos y procesales*. wyd. 2. San Juan, P. R.
- Museros y Rovira, T. (1877). *Tratado de tasación de tierras. Y demás objetos del campo : obra indispensable para los profesores y alumnos de la carrera especial de Agrimensores y Tasadores, para los Ingenieros*, wyd. 2. Madrid.
- Niebuhr, B.G. Smith, W. Schmitz, L. (1830). *The history of Rome*, t. 2, Cambridge.
- Peachin, M. (1996). *Iudex vice Caesaris. Deputy Emperors and the Administration of Justice during the Principate*, Stuttgart.
- Pikulska-Robaszkiewicz, A. (1993). *Le règlement des contestations relatives aux limites en droit romain*, Łódź.
- Pikulska-Robaszkiewicz, A. (2004). *Les arpenteurs romains et leur formation intellectuelle*, RIDA, 3 ser. Nr 51.
- Pikulska-Robaszkiewicz, A. (2006). *Les arpenteurs romains : experts et arbitres*, Orbis iuris Romani nr 11.
- Ranking zawodów zaufania społecznego zrobiony przez *Research International Pentor* [w:] http://www.piib.org.pl/pliki/rozne/zawody_zaufania_publicznego_w_swiadomosci_polakow_120308.pdf [odczyt: 2013-11-06].
- Sitek B. (2011) [w:] A. Jurewicz i inni, *Rzymskie prawo publiczne. Wybrane zagadnienia*, Olsztyn 2011.
- Sitek, B. (2014). *Odpowiedzialność „agrimensores” a odpowiedzialność geodetów*, oddane do druku [w:] Zeszyty prawnicze UKSW.
- Statut Polskiego Towarzystwa Geodezyjnego [w:] <http://www.ptg-org.pl/index.php/page,27.html> [odczyt: 2013-11-06].
- Toneatto, L. (1994-1995). *Codices artis mensoriae: i manoscritti degli antichi opuscoli latini d'agrimensura (V-XIX sec.)*, t. 1, Spoleto.
- Vivenza, G. (1994). *Divisioni agrimensorie e tributi fondiari nel mondo antico*, Padova.
- Weber, M. (1891). *Die Römische Agrargeschichte in Ihrer Bedeutung für das Staats- und Privatrecht*, Stuttgart.
- Willems, P. (1910). *Le droit public Romain*, Louvain.